

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' וילך תשע"ט | גליון מס' 102

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי,

סימני ראש השנה

נמסר בערב ראש השנה תשע"ט

האם יש איסור 'ניחוש' בסימני ראש השנה? | הפסק ב'יהי רצון' בין הברכה לאכילה | סדר הברכות והאכילה | אכילת הסימנים בתוך הסעודה

במקום שלו, שיש חוששים לסימן לא טוב, ולכן הולך להתפלל במקום אחר, וכן אם יצא מפתח ביתו וחלף לפניו חתול שחור וחוצה דרך מעברו לא יעשה באותו יום שום עסק, וכיו"ב, יש בזה משום 'לא תנחשו'.

אולם כתב בשו"ת הרשב"א (סימן תיג) שאם עושה כן דרך תפילה אין בזה משום ניחוש. ולכן יכול לבקש בקשות בראש השנה על התמר שיתמו אויבינו ושנאינו וכל מבקשי רעתנו, וכיו"ב, אין בזה חשש איסור ניחוש.

הפסק ב'יהי רצון' בין הברכה לאכילה

כתב המגן אברהם (סימן תקפג ס"ק ב) שנראה מדברי השלחן ערוך שיש לברך 'בורא פרי העץ' על התמרים ולפטור את שאר הפירות, וכמו כן כשמברך 'בורא פרי האדמה' על רוביא, אם אינו בתוך הסעודה, כי אם אוכל בתוך הסעודה אין מברכים על הרוביא, כי הוא דבר שנאכל בתוך הסעודה, ואחר שטעם תחלה מהפרי וחלה הברכה עליו, אחר כך יאמר 'יהי רצון', כדי שלא יפסיק בדברים בין הברכה לאכילה. ואע"פ שיש שכתבו (מעגלי צדק דף רכז ע"ב ד"ה ואחר) שאפשר לומר 'יהי רצון' לפני האכילה, וסוברים שאין תפלת יהי רצון נחשבת להפסק, וכמו שכתב כיוצא בזה הבית חדש (בסימן תר"ה) בשם התשב"ץ, לענין הכפרות שעושים בערב יום הכפורים, שיכול לומר 'זה חליפתי זה תמורת זה כפרתי' בין הברכה לשחיטה, שנחשב צורך השחיטה, למרות שמפסיק בין הברכה לשחיטה, מכל מקום, כתב המג"א, שלכתחילה יש לאכול קודם אמירת 'יהי רצון', שהרי אין זה צורך כל כך. ועוד שאפילו לצורך אין להפסיק לכתחילה בין הברכה לאכילה, וכמבואר בשלחן ערוך (סימן קסז סעיף ו), ובבית יוסף שם הביא שכן כתב הכל בו (סימן כד). וכן העלה האליה רבה (סי' קעד) שלכתחילה אין להפסיק.

האור החיים הקדוש בספרו פרי תואר (הל' שחיטה) דן אודות מה שכאשר היו שוחטים אצל המוסלמים, היו נוהגים לומר 'אלה אל אכבר' לפני השחיטה, וכתב לבטל המנהג, שהוא חוקות הגויים, והעתיקו הזבחי צדק. ובספר שמלה חדשה כתב שיכולים לומר כן לפני הברכה, ואם הם מתעקשים לומר כן דוקא אחרי הברכה סמוך לשחיטה, בדיעבד יש להקל, שזה הוספת שבח לבורא יתברך, שהקב"ה גדול. אך כתב כן רק ללמד זכות, כשאין ברירה, אבל אם

שאלה: אודות המנהג שנוהגים בכל תפוצות ישראל להגיש לשלחן בלילי ראש השנה פירות וירקות ידועים, ואומרים עליהם 'יהי רצון' לפי ענין שמותיבה, האם יש להקדים תחלה ברכת הנהנין של הפירות, ואחר כך לומר 'יהי רצון', או להיפך, 'יהי רצון' תחלה ואח"כ ברכת הנהנין?

תשובה: בגמרא (הוריות י"ב ע"א) אמר אביי: השתא דאמר 'סימנא - מילתא היא', לעולם יהיה אדם רגיל לראות בראש השנה, לסימן טוב, קרא רוביא כרתי סילקא ותמרים. ופירש רש"י, שהם גדלים מהר יותר משאר פירות וירקות, וסימן טוב הוא לראותם בראש השנה. אמנם במסכת כריתות ה' ע"ב) הגירסא שיהיה אדם רגיל 'לאכול', ולא רק 'לראות', וכך גירסת הטור ושלחן ערוך (סימן תקפ"ג סעיף א'). והבית יוסף הביא בשם המרדכי, שרב האי גאון נהג לומר 'יהי רצון' לפני אכילת כל דבר לסימן טוב, כמו 'יהי רצון שיתמו אויבנו ושנאינו' כשאוכל תמרים, וכו'. ואין צריך לאכול הרבה, אלא יברך תחילה ויטעם מעט, ואחר כך יאמר 'יהי רצון'.

האם יש איסור 'ניחוש' בסימני ראש השנה?

בכל הסימנים האלו שאומר 'יהי רצון' אין בהם משום 'ניחוש', שהתורה הזהירה אותנו 'לא תנחשו ולא תעוננו', שלא יאמין בכל מיני אמונות חפלות, וכפי שכתב הרמב"ם (פי"א מהלכות עבודה זרה ה"ד"ה): "אין מנחשין כעכו"ם, שנאמר (ויקרא יט, כו) 'לא תנחשו'. כיצד הוא הנחש, כגון אלו שאומרים 'הואיל ונפלה פתי מפ' או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפציי נעשים. הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום, שאם אצא יפגעני אדם רמאי. וכו' וכל כיוצא בדברים האלו הכל אסור. וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו לוקה. אבל מי שאמר דירה זו שבניתי סימן טוב היתה עלי, אשה זו שנשאתי ובהמה זו שקניתי מבורכת היתה, מעת שקניתי עשרתי, וכן השואל לתניוק אי זה פסוק אתה לומר, אם אמר לו פסוק מן הברכות, ישמח ויאמר זה סימן טוב, כל אלו וכיוצא בהן מותר, הואיל ולא כיוון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה זה סימן לעצמו לדבר שכבר היה, הרי זה מותר".

וכיוצא בזה כתב בשו"ת מים חיים (ח"ג סימן כח) שיש אמונה אצל כמה אנשים שאם בא לבית הכנסת וראה שמישהו אחר יושב

אפשר בודאי שלא יעשו כך. וכן בענין הסימנים בליל ראש השנה, תחילה יברך ויטעם ואחר כך יאמר ה'יהי רצון' ולא יפסיק ביניהם. ויש שעושים להיפך, שקודם אומרים ה'יהיה רצון' ואחר כך מברכים ברכת הנהנין וטועמים, אך אינו נכון, שכן מבואר בזוהר הקדוש פרשת ויחי (דף רכ"ז ע"ב) שבכל מקום צריך להקדים ולברך ולשבח את הקב"ה תחלה, ואח"כ לברך את חבירו, ואם לא עשה כן, והקדים ברכת חבירו לברכת המקום, לא תתקיים אותה ברכה, לפיכך כשבא יעקב אבינו לברך את בני יוסף, הקדים שבו של הקב"ה תחלה, כמו שנאמר: 'האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק, האלקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה', ואח"כ סיים: 'המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים וכו', וידגו לרוב בקרב הארץ'.

'לישועתך קויתי ה'', אבל בנידון השותה יין ורוצה לברך את המסובים, נכון יותר שיקדים תחלה ברכה להשי"ת, ואח"כ יברך את המסובים. ולכן יש להקדים ברכת הנהנין, ואחר שיטעם מעט ואחר כך יאמר יהי רצון'.

סדר הברכות והאכילה

יש להביא תחילה תמרים, שהם בכלל שבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ, שנאמר: 'ארץ זית שמן ודבש', ופירשו בגמרא (ברכות מ"א ע"ב, ובירושלמי בכורים פ"א ה"ג) שדבש זה היינו תמרים, והוא קודם לרימון, שהרימון הוא שלישי ל'ארץ', והתמר הוא שני ל'ארץ' בתרא, לכן להם משפט הבכורה. ואין צורך להקפיד על הסדר של הסימנים כפי המופיע בסידורים, אם רוצה לאכול תחילה את כל הסימנים המתוקים ואחר כך את המלוחים רשאי.

אכילת הסימנים בתוך הסעודה

רבינו זרחיה הלוי, בעל המאור (פרק ערבי פסחים) כתב שבלייל הסדר אין לברך ברכה אחרונה על ב' כוסות היין הראשונים, שלפני הסעודה, לפי שברכת המזון שלאחר הסעודה פוטרתן, כמו שכתבו הגאונים שברכת שלוש היא ברכת המזון, פוטרת ברכה אחרונה של היין ששתו לפני הסעודה, ולא כדברי הרי"ף שהצריך לברך אחריהן ברכה מעין שלש לפני הסעודה. גם הרמב"ן (מלחמות ה', פרק ערבי פסחים) חלק וכתב שרק יין שבתוך הסעודה שבא לשרות המאכל, זה נחשב לדברים הבאים מחמת הסעודה, ואת זה ברכת המזון פוטרת, אבל יין שלפני הסעודה, כמו ב' כוסות הראשונים בליל הסדר, אין ברכת המזון פוטרתן. זו מחלוקת הרי"ף והרמב"ן נגד הגאונים ורבינו זרחיה הלוי בעל המאור. ולפי זה אם אכל פירות בשיעור כזית קודם הסעודה, לדעת הרז"ה אינו מברך אחריהן מעין שלש, וברכת המזון פוטרתן, ואילו לדעת הרמב"ן הרי"ף יברך אחריהן מעין שלש כי ברכת המזון אינה פוטרתן. ולהלכה ספק ברכות להקל, ולכן לכתחילה עדיף שאחרי הקידוש יטלו ידיים ויברכו המוציא ויאכלו כזית לחם, ולאחר מכן יברך 'בורא פרי העץ' על התמר, ויכוין לפטור את כל פירות העץ שלפניו, וכן בברכת 'שהחינו' שמברך, יכוין לפטור את כל הפירות החדשים שלפניו.

יהי רצון שנזכה כולנו להכתב ולהחתם בספר החיים והשלום, שנזכה כולנו לבריאות איתנה, אריכות ושנים, שנזכה לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלצינו, ויתקיים בנו 'וכל בניך לימודי ה'', להגדיל תורה ולהאדירה, תזכו לשנים רבות נעימות וטובות אמן ואמן.

ובגמרא (נדרים ל"ב ע"ב) נאמר, כי שם בן נח - שהוא מלכי צדק מלך שלם - נענש על שהקדים לברך את אברהם אבינו לפני שבירך את הקב"ה, שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון, ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לא-ל עליון קונה שמים וארץ', ואח"כ סיים: 'וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך'. אמר לו אברהם: וכי מקדימים ברכת עבד לברכת קונו? ולכן נפסקה הכהונה ממנו והועברה לזרעו של אברהם, וכו' וזהו שאמר הכתוב 'והוא כהן לאל עליון', הוא כהן ואין זרעו כהן. וכן כאן ראוי להקדים ברכת הנהנין על הפרי, שהיא ברכה להשם יתברך, ולאכול, ואח"כ לומר תפלת יהי רצון שהיא עתירה ובקשת רחמים עלינו.

וכיוצא בזה כתב מרן החב"ב - רבי חיים ברבי ישראל בנבנשתי, מרבני טורקיה לפני כשלוש מאות שנה - בספרו שיירי כנסת הגדולה (או"ח סי' קע"ד הגהות הטור אות ב') שיש לברך תחלה על היין ולשתות מעט, ואח"כ יאמר למסובים 'לחיים', ולא להיפך, שאין ראוי להקדים כבוד בשר ודם וברכתו לכבוד שמים. ואמנם הכנה"ג שם כתב שנראה שאין בכך כלום, שאפשר שראוי להקדים לומר למסובים 'בשמחתכם', 'לחיים', ואח"כ לברך ולשתות, משום שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה. וכיוצא בזה כתב המהרש"ל (ים של שלמה, פרק החובל סי' ס"ד), שהמתעטש ואומרים לו 'חיים טובים' (עי' בפרקי ר' אליעזר פרק נ"ב, וראה עוד בברכות נ"ג ע"א), ישיב תחלה להם 'יוסיפו לכם שנות חיים', ואח"כ יאמר 'לישועתך קויתי ה'', כי גדול כבוד הבריות. אך באמת אינו כל כך מוכרח, ויש להקדים ולומר 'לישועתך קויתי ה'', ואח"כ ישיב לברכת חבירו, שדוקא כשהוא צריך לענות לחבירו שהקדים לברכו ואמר לו 'חיים טובים', לכן צריך להשיב לו, ואח"כ יסיים

נשים בתקיעת שופר

נמסר בערב שבת פ"ר נציבים תשע"ח

האם נשים קבלו על עצמן מצוות עשה שהז"ג כחובה? | התרת נדרים כשפוסקות ממנהגן | נשים בברכה על מצוות עשה שהזמן גרמא

שמיעת קול שופר. אלא שאם רוצות הנשים לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, ובכללם מצוות שמיעת קול שופר, מקבלות שכר עליהן כמי שאינן מצווה ועושה, וכמבואר בגמרא (קידושין דף לא ע"א ובתוס') וברמב"ם (פ"א מהל' תלמוד תורה הי"ג) ובשלחן ערוך (יור"ד סי' רמו ס"ו).

האם נשים קבלו על עצמן מצוות עשה שהז"ג כחובה?

והנה המגן אברהם (סימן תפט סק"א) כתב שאף על פי שנשים פטורות ממצוות ספירת העומר, שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כבר קבלו עליהן מצוה זו ועשוה כחובה. ונראה

שאלה: כידוע ישנן נשים שנהגו זה כמה שנים לבוא לבית הכנסת בראש השנה לשמוע קול שופר. מה הדין כאשר אין באפשרותן לבוא לבית הכנסת, מסיבת חולי או לידה, ואינן יכולות לקיים את מנהגן במצוה יקרה זו לשמוע תקיעת שופר, האם צריכות לעשות התרת נדרים הואיל וקבלו עליהן מצוה זו, ונעשית עליהן כנדר?

תשובה: מצוות שמיעת קול שופר בראש השנה היא בכלל מצוות עשה שהזמן גרמא, שנשים פטורות, וכן מבואר במסכת ראש השנה (דף כט ע"א). וכן נפסק ברמב"ם (פ"ב מהל' שופר ה"א), ובשלחן ערוך אורח חיים (סימן תקפט סעיף ג) שנשים פטורות ממצוות

קבלו עליהן הדבר לחובה, לכן יותר טוב שאם ברצון האשה לבטל מנהגה צריכה התרת נדרים, ותאמר שמתחרטת שלא אמרה בלי נדר.

חילוק בין הפסקת המנהג לגמרי

אולם כל זה באופן שחושבת להפסיק לגמרי מכאן ולהבא את מנהגה לקיים מצות שופר, לכתחילה צריכה התרה, אבל אם היא חושבת שרק בשנה זו נבצר ממנה לקיים המצוה, ובשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, אין צורך בהתרה כלל. וכמו שחילק הגאון רבי יחזקאל לנדא בספרו דגול מרובבה (יו"ד סימן ריד), והסביר שזהו טעמו של הרמ"א (או"ח סימן תקסח ס"ב) בדין תעניות שני חמישי ושני שאחר סוכות ופסח, וכן תעניות של עשרת ימי תשובה, שאם אירע באחת מהן ברית מילה, מצוה לאכול בסעודת המילה, ואין צורך בהתרה כלל.

בסיכום: אשה שנהגה מכמה שנים לשמוע קול שופר בראש השנה, ונבצר ממנה לעשות כן מחמת חולי, אם ברצונה לבטל מנהגה לגמרי, ולא לקיים יותר מצות שופר, צריכה לעשות התרת נדרים, ולהביע חרטה על שלא אמרה שהיא נוהגת כן בלי נדר. אבל אם רק במקרה באותה שנה אינה יכולה לקיים מצות שופר, ולשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, לבוא לבית הכנסת לשמוע קול שופר, אינה צריכה התרה.

נשים בברכה על מצוות עשה שהזמן גרמא

ויש לדעת שכאשר אין האשה באה לבית הכנסת לשמוע קול שופר, אלא כגון שתוקעים לה במיוחד בשבילה, לדין הספרדים שהולכים אחרי הוראות השולחן ערוך, אין לנו לברך בשביל הנשים (או"ח סי' יז ותקפט), דכיון שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, האין יכול לברך בשבילן אשר קדשנו במצוותיו וצונו לשמוע קול שופר? מי ציווה אותן? וכך פסק הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית ה"ט, ופרק ו מהל' סוכה ה"י ג) בכל כיוצא בזה, במ"ע שהז"ג שנשים פטורות, אם יברכו זו ברכה לבטלה.

ואמנם דעת רבינו תם (תוס' פ"ב דר"ה ופ"ק דקדושין) וכך פסק הרמ"א (או"ח סי' יז ס"ב) שנשים יכולות לברך בלשון 'וציוונו' גם על מ"ע שהז"ג, כי אין הכוונה שציווה אותן, שהרי הן פטורות, אלא באופן כללי על כך שיש ציווי בעולם, שהקב"ה ציווה אותנו, עם ישראל, במצוות אלו, ואין הכוונה על עצמן. אבל הספרדים וכל בני עדות המזרח כולם הולכים אחרי הרמב"ם והשו"ע, ולדעתם זו ברכה לבטלה, ולכן מי שתוקע לאשה והוא ספרדי, לא יברך לשמוע קול שופר, שלא יתקע בלי ברכה, ובלאו הכי אין הברכות מעכבות את המצווה. ומה שקיבלה על עצמה לשמוע שופר ותוקעים בשבילה, הרי זה בגדר 'אינו מצווה ועושה' ויש לה שחר, אם כי לא כמי שמצווה ועושה, ולמה לעשות מצוה הבאה בעבירה ולברך על כך?! ולכן מותר להביא שופר בשביל לתקוע לנשים, שזה נקרא צורך קצת, אך בלי ברכה.

ברצוני לברך את כל עם ישראל, בברכת שנה טובה ומבורכת, שכולנו נכתב ונחתם בספר החיים והשלום, שלכולם תהיה בריאות איתנה ונהורא מעליא, נזכה כולנו לאריכות ימים ושנים, נזכה לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלצינו, שהקב"ה ישלח זיווגים נכונים לכל הצריכים לכך. תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

מדבריו שאם נהגו הנשים לקיים מצוה מסויימת ממצוות עשה שהזמן גרמא, כשופר וספירת העומר, עליהן להמשיך במנהגן, שנעשה הדבר עליהן כנדר. אולם הגאון בעל נזירות שמשון (אורח חיים שם) תמה על המגן אברהם, שסברא זו שכבר קבלו עליהן כחובה, לא נאמרה אלא לגבי תפלת ערבית, שישנה מחלוקת בגמרא (ברכות כז ע"ב) אם רשות היא או חובה, וכתבו הפוסקים שעכשיו קבלוה כל ישראל כחובה, וזאת כדי לצאת ידי חובת הסוכרים שערבית חובה, אבל במצוות עשה שהזמן גרמא, שלכל הדעות נשים פטורות מהן, אף מדרבנן, כמבואר בגמרא (ברכות כ:), בזה אין לומר סברא זו שכבר קבלו כחובה. וכן מבואר בדברי הרמ"א בדרכי משה (סימן קפח), שדוקא במקום שיש מחלוקת יש מקום לומר שקבלוה כחובה, אבל במקום שלכל הדעות אין חיוב בדבר, אין לומר כן, ורשאות הנשים לבטל מנהגן. וכן העיר במנחת חינוך (סימן שו) על דברי המג"א, שדוקא בתפלת ערבית וכיוצא בה שייך לומר האידנא קבלוה לחובה, כיון שיש מחלוקת בדבר, אם היא רשות או חובה.

ולכאורה יש להביא ראיה לדברי האחרונים הנ"ל, ממה שכתבו התוספות (חולין פד ע"ב, ד"ה תקיעת שופר) לענין הוצאת שופר ביום טוב של ראש השנה דרך רשות הרבים, לצורך אשה שלא שמעה קול שופר, הואיל ואינה מחוייבת במצוות שופר, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, על כן אסור להוציא, ואף על פי שהלכה רווחת כדברי בית הלל (בביצה יב ע"א) שמותר להוציא שופר ביום טוב, שמתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש ביום טוב, הותרה גם כן שלא לצורך, וזה דוקא כשיש על כל פנים צורך היום קצת בדבר, אבל כאן שהיא פטורה משופר, אין צורך כלל בזה. וכן כתב הראב"ן (ראש השנה דף קעז ע"ג) שאסור להוציא שופר דרך רשות הרבים ביום טוב של ראש השנה כדי לתקוע לנשים, מכיון שאין בזה מצוה כלל, ולא הותרה הוצאת שופר ביום טוב אלא להוציא ידי חובת אדם המחוייב במצוות שופר. וכן העלה להלכה בשו"ת שאגת אריה (סימן קו), ומשמע שאפילו נשים שנהגו כמה שנים במצוות שופר, נחשב הדבר כהוצאה שלא לצורך כלל, מפני שרשאות לבטל מנהגן, ולא אמרינן כדברי המג"א שכבר קבלו עליהן המצוה כחובה.

ואף שהעיקר לדינא כדברי הראב"ה (ראש השנה סימן תקל"ד) שפסק שמותר להוציא השופר ביום טוב של ראש השנה לתקוע לנשים, וכן הסכים הרא"ש (ראש השנה פרק ד' סימן ז'), וכן פסק בשלחן ערוך הגר"ז (סימן תקפט סעיף ב'), וכן העלה מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומן (סימן פב), ודחה דברי השאגת אריה הנ"ל. אולם זהו משום שסוברים שהואיל ויש שחר לנשים המקיימות מצוות עשה שהזמן גרמא - כשופר וכיו"ב - כמי שאינו מצווה ועושה, נחשב הדבר כהוצאה לצורך קצת, שמותר, ולכן להלכה מותר להוציא השופר לרשות הרבים אפילו לצורך מי שעדיין לא קיימה מצוות שופר מעולם.

התרת נדרים כשפוסקות ממנהגן

על כל פנים מכל זה למדנו שאין חובה על הנשים להמשיך במנהגן לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא. ואמנם האליה רבה והחק יעקב ועוד הסכימו לדברי המגן אברהם שהואיל ונהגו בכך נחשב כאילו